

Kaip Rusija supranta ES Rytų partnerystės iniciatyvą?

Vytautas Sirijos Gira, Rytų Europos studijų centro analitikas

2009 m. gruodžio 15 d. Sankt Peterburge įvyko tarptautinė konferencija „Rusija ir ES Rytų partnerystė: iššūkis ar nauja bendradarbiavimo platforma“, kurią organizavo Lenkijos ambasada Maskvoje, Tarptautinės ir regioninės politikos centras (CIRP) Sankt Peterburge ir Konrado Adenauerio fondas. Konferencijoje dalyvavo ekspertai, valstybinių institucijų pareigūnai ir diplomatai iš Lenkijos, Vokietijos, Rusijos, Švedijos, Danijos, Olandijos, Baltijos šalių, Rumunijos, Baltarusijos ir Turkijos. Konferencijos metu vykusiose diskusijose aptartas Rusijos požiūris į ES Rytų partnerystės politiką, regioninio saugumo bei ekonominio ir energetinio bendradarbiavimo klausimai ES Rytų partnerystės kontekste.

Konferencijos diskusijas pradėjusio Lenkijos užsienio reikalų ministerijos Rytų departamento direktoriaus Jaroslavo Bratkiewicziaus nuomone, tiek ES, tiek Rusijos užsienio politikoje egzistuoja tam tikri bendri sąlyčio taškai:

- Tiek ES ir Rusijos strateginė partnerystė, tiek Europos kaimynystės politika (EKP) tam tikru atžvilgiu yra lygiagrečios ir specifinės posovietinės erdvės transformacijos politikos. Šiose politikose dalyvaujančias posovietines valstybes vienija bendras siekis modernizuotis;
- Kitas ES ir Rusiją vienijantis veiksnys – bendra tam tikrų vertybių erdvė, pirmiausiai krikščioniška kultūra;
- Tiek Rusijai, tiek EKP valstybėms (Armėnijai, Azerbaidžanui, Baltarusijai, Gruzijai, Moldovai ir Ukrainai) būdinga ta pati strateginė kryptis - konstruktyvių santykių su Vakarais kūrimas;
- Galiausiai Rusiją, EKP valstybes ir ES suartina šiuolaikinio pasaulio konfigūracija. Rusija ir EKP šalys, skirtingai nuo daugelio besivystančių valstybių, priklauso tai pačiai santykinei gerovės zonai (Šiaurei).

Kita vertus, ES ir Rusijos glaudesnių santykių plėtrą apunkina tiek vidiniai Rusijos veiksniai („suverenios demokratijos“¹ sąvoka grindžiama Rusijos politinė sistema), tiek

¹ „Suverenios demokratijos“ pirmą kartą sąvoka buvo suformuluota 2006 m. vasario 22 d., tuometinio Rusijos prezidento administracijos vadovo pavaduotojo Vladislavo Surkovo programinėje kalboje, skirtoje valdančiajai „Vieningosios Rusijos“ partijai. Pačią „suverenią demokratiją“ galima apibūdinti kaip demokratine, socialiai orientuotą valstybę, kur aukščiausia valstybės ir jos institucijų galia („suverenitetas“) priklauso Rusijos nacijai, o suvereniteto išsaugojimas yra aukščiausias tikslas. Kitaip tariant, „suvereni

pačios Rusijos santykiai su EKP valstybėmis. EKP Rusija vertina kaip ES normų plėtrą, konkuruojančią su NVS erdvės vertybėmis/normomis. Vis dėlto Rusijos nenoras įsitraukti į EKP ir Rytų partnerystės iniciatyvos (RPI) procesus iš esmės neužkerta kelio Rusijos dalyvavimui ateityje. ES pripažįsta trečiųjų valstybių dalyvavimą RPI pagal jų galimybes (šiuo metu tokiomis pripažintomis valstybėmis yra Rusija ir Turkija). ES svarsto galimybę išplėsti RPI „draugų ratą“, į jį įtraukiant JAV, Japoniją, Kazachstaną ir kitas valstybes, galinčias paskatinti bendradarbiavimą technologijų plėtros, pasienio valdymo ir kt. klausimais. Rusija turėtų suvokti, kad ES RPI yra atvira iniciatyva, teikianti lanksčią pagalbą EKP šalių vidinių procesų transformacijai, bet nėra pačios transformacijos pakaitalas. Pasak Vokietijos asociacijos Rytų Europos studijoms (angl. *German Association for East European Studies*) vykdančiojo direktoriaus Andreas Wittkowskio, ES ir Rusijos „nesusikalbėjimą“ lemia klaidingų sąvokų sklaida, kurią RPI erdvėje itin paskatino 2008 m. rugpjūčio pradžioje įvykęs Rusijos ir Gruzijos karinis konfliktas. Būtent po šio konflikto Rusija naująją ES RPI pradėjo vertinti kaip tam tikrą „antirusišką“ valstybių konsolidacijos mechanizmą, o pačiose RPI valstybėse, pavyzdžiui, Ukrainoje, suintensyvėjo nepasitenkinimas RPI nepakankamumu (narystės ES perspektyvų trūkumu, RPI valstybių statusu suvienodinimu, pavyzdžiui, Ukrainos ir Azerbaidžano ir kt.). Pati Rusija kol kas linkusi RPI priskirti antagonistinį arba bent jau konkurencinį pobūdį. Rusijos federalinės agentūros „Rossotrudničestvo“ vadovo pavaduotojo Jevgenijaus Kožokino nuomone, Rytų partnerystės iniciatyva Rusijai yra įdomi, tačiau dėl jos prieštaringo pobūdžio ir aiškių atsakymų trūkumo Rusija kol kas renkasi laukimo taktiką. Vienas iš klausimų, į kuriuos kol kas nėra aiškaus atsakymo – Rusijos, Baltarusijos ir Kazachstano Muitų sąjungos, pradėsiančios veikti nuo 2010 m., sąlytis su RPI. Atsižvelgiant į tai, kad iš Muitų sąjungos dalyvių tik vienintelė Baltarusija dalyvauja RPI, itin įdomus tampa RPI vaidmuo, kuriant savitas dirbtines kliūtis Rusijos ir Baltarusijos pasienyje (išorinių sienų apsaugos klausimas Rusijos ir Baltarusijos pasienyje). Šis pavyzdys tik parodo, kad RPI darbotvarkė Rusijai yra problematiška ir prieštaringa, tuo tarpu Vakarų valstybės dažnai linkusios nekreipti dėmesio į Rusijai probleminius RPI aspektus (kovos su korupcija mechanizmų diegimo RPI valstybėse galimybes, tautinių mažumų klausimus RPI valstybėse, pavyzdžiui, rusų kalbos statuso klausimas Ukrainoje, ir kt.). Pasak J. Kožokino, iš visų Vidurio ir Rytų Europos valstybių santykiuose su Rusija labiau pažengusi tik Lenkija, nes: 1) tarp Lenkijos politinio elito vyksta intensyvūs ginčai dėl požiūrio į Rusiją; 2) Lenkija savo santykius su Rusija grindžia neideologizuotu požiūriu. Kita vertus, buvusio Rusijos Tarptautinių ir kultūrinių ryšių su užsienio šalimis valdybos viršininko, informacinės agentūros

demokratija“ – savita neliberalios, egalitarinės demokratijos forma, kur kiekvieno individo politinė, ekonominė ir politinė laisvė yra ribojama visuomenės interesais, pirmiausiai – siekiant išsaugoti valstybinį suverenitetą. „Suverenios demokratijos“ sąvoka, yra susijusi tiek, su valstybinio suvereniteto realizavimu tarptautinėje bendruomenėje (Rusijos galios ir prestižo tarptautinėje sistemoje plėtra), tiek šalies viduje (vykdoma valdžios centralizacija ir didesne valstybės kontrole ypač svarbiose ekonominėse srityse).

“Regnum” vadovo Modesto Kolerovo nuomone, ideologiniu požiūriu RPI tėra tik ES „naujojo kolonializmo“ Rytų erdvėje sklaidos projektas, o visos 6 aukščiau minėtos valstybės, dalyvaujančios RPI (Armėnija, Azerbaidžanas, Baltarusija, Gruzija, Moldova ir Ukraina), turi suvokti, kad jos ir ateityje išliks tik ES plėtros nuolatiniais objektais, tačiau niekad netaps šios plėtros procesų subjektais. Šiuo atžvilgiu Rusija turėtų tik džiaugtis, kad ji nėra ištraukusi į RPI ir nėra ES priskirta „antrarūšių“ valstybių aplinkai. Pasak M. Kolerovo, nors pačią RPI galima vertinti kaip savitą schemą, kuria Vakarai siekia kontroliuoti energetinių išteklių tranzito srautus, RPI energetinės darbotvarkės įgyvendinimas iš esmės yra tik deklaratyvus, jei nebus atsižvelgta į energetinių išteklių gamintojų ir energetinės infrastruktūros savininkų interesus. Suprasdamos RPI darbotvarkės įgyvendinimo sudėtingumą, RPI šalys pritaria įvairių šios iniciatyvos projektų įgyvendinimui, nes paprasčiausiai nesiruošia jų įgyvendinti. Pasak M. Kolerovo, RPI šalys iš šios iniciatyvos siekia tik perimti integracijos modelius, sudaryti bevizio režimo su ES sutartis ir kitų panašių tikslų. Tačiau reikėtų įvertinti ir tai, kad ES, įsitraukdama į glaudesnius santykius su finansiškai subankrutavusiomis ir vidaus problemų turinčiomis RPI valstybėmis, rizikuoja, kad šių valstybių vidaus problemos galiausiai sugriš bumerangu pačiai ES per nelegalią migraciją, organizuoto nusikalstamumo sklaidą ir panašius procesus. M. Kolerovo mintims iš esmės pritarė Politinės ir karinės analizės instituto direktoriaus pavaduotojas Sergėjus Markedonovas, kurio teigimu, ES pradėjusi RPI visiškai nenori skirti dėmesio „kietojo“ saugumo problematikai RPI šalyse (4 iš 6 RPI valstybių – Armėnijoje, Azerbaidžane, Gruzijoje ir Moldovoje – egzistuoja taip vadinami „išaldyti konfliktai“, be to, šiose valstybėse yra ir vidinių užslėptų įtampos židinių). Pasak S. Markedonovo, ES, pradėdama veikti Rytų erdvėje, turi aiškiai išsivaizduoti problemų rinkinį, su kuriuo jai teks susidurti. ES turi būti pasirengusi rimtam interesų dialogui su Rusija, nors akivaizdu, kad šiuo metu Rusijai „kietojo“ saugumo probleminiais klausimais nepavyks susitarti nei su kaimyninėmis šalimis, nei su ES. Vienintelis įmanomas kompromisas ES ir Rusijos „kietojo“ saugumo dialoge – aiškiai apsibrėžti tikslai, kuriais remiantis būtų galima pradėti abipusiais realistiniais interesais grindžiamas derybas.

Apibendrinant aukščiau minėtus teiginius, galima išskirti kelias nuostatas, atspindinčias Rusijos požiūrį į ES Rytų kaimynystės iniciatyvą:

- *Pirma*, rusų ekspertų nuomone, ES RPI ir apskritai visą ES Rytų kaimynystės politika vertinama kaip prieštaringa politika tiek vidiniame lygmenyje, (pasireiškiančia „dvigubu standartų“ taikymu, įgyvendinant deklaruotus tikslus - skirtingu Vakarų požiūriu į Rusiją ir EKP valstybes, problemų deklaravimas be praktinio suvokimo, kaip jas spręsti, menkas išsikeltų programinių tikslų finansavimas ir pan.), tiek išoriniame lygmenyje (ES ir NVS erdvės vertybių/normų konkurencija; ES įtakos sklaida posovietinėje erdvėje Rusijos interesų sąskaita). Taip pat Rusija gana aiškiai leidžia suprasti, kad trumpuoju ir vidutiniu laikotarpiu ji ES RPI atžvilgiu linkusi rinktis „laukimo“ taktiką.

Rytų Europos studijų centras

- Tolimesnė Rusijos reakcija priklausys ES RPI efektyvumo ir ES užsienio politikos reformų eigos.
- *Antra*, nepaisant ES RPI vidinio ir išorinio prieštaravimo, Rusija linkusi pačią RPI traktuoti kaip potencialų „realistinius“ interesus grindžiamą derybų lauką, kuriame ES RPI valstybėms būtų priskirtas geopolitinių mainų objektų vaidmuo. Tai patvirtina ir faktas, kad Rusija linkusi EKP/RPI valstybes vertinti kaip savitus objektus (tačiau ne subjektus) ES įtakos plėtros procesuose, bei Rusijos nuostata dėl neideologizuotų (pragmatiniais interesais) grindžiamo Lenkijos ir Rusijos dialogo. Kitaip tariant, EKP/RPI valstybių „objektiškumas“ (priklausomybė nuo ES ir Rusijos interesų balanso) bei Rusijos santykių su Lenkija (viena iš RPI iniciatorių) pragmatiškumas turėtų transformuoti RPI į savitą „realpolitik“, priimtina tiek Rusijai, tiek ES. Netiesiogiai tokią Rusijos nuostatą patvirtina ir Lenkijos pozicija, kuri bendrus sąlyčio taškus su Rusija Rytų kaimynystės erdvėje pirmiausiai išvelgia civilizaciniuose-kultūriniuose, konstruktyvių santykių su Vakarais kūrimo ir siekio modernizuotis aspektuose, iš esmės neprieštaraujantiems jau aukščiau minėtos Rusijos „realpolitik“ nuostatomis.